

Claustra e pievel : las relaziuns religiosas, culturalas ed economicas denter claustra e pievel de Mustér

Autor(en): **[s.n.]**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha**

Band (Jahr): **24 (1950)**

PDF erstellt am: **27.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881363>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Claustra e pievel

(Las relaziuns religiusas, culturalas ed economicas denter claustra e pievel de Mustér)

Da P. Thomas, benedictin de Mustér

Vegnas ti l'emprema gada della Surselva si, pendan tes egls tut surstai vid in grond baghetg de miraglia alva e dus clutgers, che domineschan l'entira contrada. Che ti sappies: quei ei la claustra de Mustér!

Mo tgei sas ti de quella claustra?

Forsa che ti has gia legiu quei e tschei en poesias ed en cudischs de scola. Per che ti emprendies denton d'enconuscher meglier la missiun e muntada de quella claustra, fagein nus suondar entgins patratgs sur ded ella.

La claustra de Mustér ei ina claustra benedictina, che ha per exempel las dudisch claustras, che s. Benedetg, il patriarc de Monte Cassino, veva fundau. Per quellas ha il sogn patriarc scret sia admirabla regla. E Papa Gregori il grond, morts ca 60 onns suenter s. Benedetg, raquenta el secund cudisch dils dialogs beinenqual eveniment, ch'ei schabegiaus en lezzas dudisch claustras.

Sco pli nobla e fundamentala missiun ha scadina claustra benedictina l'ovra de Diu, il brevier communabel, differents dil brevier della baselgia romana. Per part vegn il s. uffeci recitaus, per part cantaus. Enamiez l'ovra de Diu stat la messa conventuala, cantada mintgadi dals religius tenor choral gregorian. Fiastas pli solemnas contan paders e scolars claustrals cant figural. Sper il survetsch divin enconuschan las claustras benedictinas era la lavur interna, ch'ei fetg differenta tenor uffecis, occupaziuns e stagiuns. En sia s. regla ha s. Benedetg statuiu tut exactamein, sinaquei che la casa de Diu vegni administrada «sabiamein de sabis», naven dall'ura matutina, dell'oraziun communabla, dellas lavurs spiritualas e manilas e della lecziun divina entochen al ruaus nocturn.

Ils benedictins construevan bugen lur claustras in tschancun naven dil trafic grond, denton mai aschi lunsch, ch'els vessen piars il contact culla populaziun d'ina tiara. Anzi, s. Benedetg pren pliras ga risguard sin glied che viseta la porta claustrala: tuts luvratoris ston sesanflar enteifer ils mirs della claustra, che la pasch de lezza vegni buca disturbada ded jasters. Alla porta claustrala stat il portaner, in bien um, fidau e prudent, che salida tuts arrivonts cun in cordial «benedeschi tei Diu» ni «Deo grazias», e che dat savieivlas rispostas. Vegn ei vendiu rauba, sto la claustra dar quella pli

bienmarcau, ch' ils seculars, sinaquei che la ranveria sesluetti buc en claustra e na fetschi engon. Ei vegn dau specialas ordras arisguard ils vestgius, che vegnan distribui als paupers. Igl ei mai lubiu ad in religius de bandunar la claustra per atgna opiniun; gl' avat sulets sa dar dispensa per serender ordeifer la claustra en fatschentas urgentas. Senza lubientscha digl avat astga il religius, che banduna la claustra mo per in di, buca magliar enzatgei che seculars porschan. E vegn ei dau enqual caussa ad in religius, astg' el buca salvar quei, mobein far de saver ei agl avat. E de quei ch' in religius ha viu sin viadi, astga el raquintar nuot a ses confrars, per buca disturbar il sogn ruaus della claustra. Arrivau hosps en claustra, duein els vegnir beneventai cordialmein; mo ils religius che han de far nuot cun els, salidan els, schend, ei seigi buca lubiu de plidar cun gliud jastra. (Quei ei bein ina remarcabla mischeida de curtesia, che vesa el hosp il Segner sez, e de prudenta reserva, ch' il spert mundan entri buc en claustra). Finalmein preveda s. Benedetg il cass, ch' ei vegni regalau possess, rauba u daners alla claustra. Lu duei quei daventar tenor tuttas formalitads giuridicas, ch' ei detti nuota dispetas e discordias denter claustrals e seculars.

Cu e co e tgei s. Benedetg veva de far cun seculars, ch' ein sevischinai alla porta claustrala, fagein nus ussa raquintar s. Gregori Papa:

Cheu vegn in di in bien um fidau en gronda miseria. Il creditur furibund ha smanatschau a quel de pagar immediat siu debien, mo il pauper schani veva buca tgietschen. En sia fatalitad va el tier s. Benedetg e confida a lez: «Jeu vegnel opprimius de miu creditur per 12 marenghins, che jeu sai nuota dar.» Il venerabel bab rispunda, ch' el haigi sez nuot; mo el consolescha cun buns plaids e di: «Tuorna puspei en dus dis.» Quels dus dis ura il sogn instantamein, ed il tierz di, sesanflan 13 marenghins sin in arcun, che s. Benedetg fa dar agl um tribulau.

In auter um veva de pitir bia della schalusia e scuidonza d' in inimitg. Quel va en siu odi aschilunsch, ch' el metta discus tissi ella bubronda de siu adversari. Il tissi ha buca pudiu mazzar el, mo la pial ei sesmidada, ch' ei compareva gronds tacs de differenta colur sin ella. Ins meina il sventirau tiegl um de Diu: quel mo tucca el, ed ils tacs svaneschan.

In survient veva la lepra. El survegn tgau blut, la pial unfla e butellas-marscha comparan. Il patrun passa cul survient malsaun sur la sava della claustra; ed igl impestau vegn relaschus totalmein curaus dagl um de Diu.

In bab, ei era in pur, sevischina cun siu affon miert alla porta claustrala. Nuot' anflond s. Benedetg en claustra, metta el siu fegl avon la porta e cuora, murtiraus della dolor encunter il sogn, che tuorna ual dalla lavur sil funs. «Dai a mi miu fegl!» cloma el ad in clamar. S. Benedetg seferma e di: «Hai jeu priu tiu fegl?» Mo il pur insista: «El ei morts, neu fai reviver el puspei!» S. Benedetg di, sesnuend, a ses confrars: «Quei ei buca nossa caussa; quei sauda ad apostels!» Il pur engira: «Jeu mondel buca giud il plaz entochen che ti has buca leventau miu fegl!» Arrivaus avon la bara, s. Benedetg di: «Segner Diu, buca mira sin mes puccaus, mobein silla car-

dientscha de quei um, e restituescha a quei tgierp l'olma che ti has priu.» Cheu va in tremblar atras il tgierp digl affon, si'olma tuorna e vivs surdat s. Benedetg igl affon al bab. —

Igl ei era raschienen de dus remarcabels hosps en claustra. Cheu ei in Got, arian, dil num Zalla, in um plein furia e rabia encunter tut quei, che senumna catolic. Quel catscha avon el in pur, ch'el veva ligiau en tretschas, encunter la claustra de s. Benedetg. Quei daventa, perquei ch'il pur veva detg, en si'anguoscha, tgiertentaus da Zalla, che lev'ira cun sia rauba: «Jeu hai surdau tut a Benedetg, il survient de Diu.» Igl um de Diu sesa ual avon porta e legia. Igl egl de Zalla ei spir alteraziun e gretta furibunda, e sia vusch bérla, vulend el far impressiun entras terrur: «Tuorna la rauba dil pur!» Igl egl de s. Benedetg seferma sil pur ligiau e las tretschas de lez sesligian. Cheu dat Zalla tremblond giun plaun e storscha sia totona ualti dira. S. Benedetg fa dar ad el in refrestg, e muentaus e midaus dat Zalla la libertad al pur. -- E tgi encunaschess buc il retg dils Gots, Totila? Quel vegneva per devastar e spogliar l'Italia. El selai s'annunziar per ina viseta en claustra de s. Benedetg. Totila tarmetta igl emprem Riggo, sia guardia, vestgius cul manti regal ed accumpignaus d'ina suite splendusa, per metter sill'emprova il dun profetic digl um sogn. Mo s. Benedetg enconusch'el immediat e scuviera igl engon: «Dismetta quei ch'ei buca tiu!» camonda el a Riggo. Totila ei talmein impressiunaus, ch'el ughegia buca de sevischinar agl um sogn. Cheu va s. Benedetg encunter al retg, schend: «Bia dil mal fas ti, e bia has ti gia fatg. Mo ussa desista de tia sfarfatgadad!» Daventaus pli migeivels da quell'ura naven, trapassa Totila l'Italia, entochen ch'il truament de Diu fa fin a sia veta — sco s. Benedetg veva predetg. Tgei savessen nus aunc allegar? Mo aunc quei: Gia avon che s. Benedetg veva fundau sias dudisch claustras, e cura ch'el viveva aunc sco eremit, vegnev'el visitaus de bia pievel dil contuorn. S. Gregori remarca cheu: els purtavan ad el vivonda corporala, ferton ch'els retschavevan vivonda spirituala da sia bucca. — Pli tard ha el elegiu il cuolm sur il liug Casinum. Cheu ha el derschiu ils idols, ch'ils purs pagauns adoravan. Il tempel d'Apollo denton ha el buca destruiu, mobein midau en ina baselgia en honor de s. Martin. E nua ch'igl altar d'Apollo steva, ha el eregiu in altar per veneraziun de s. Gion Battista. Sin quei eis el seviults al pievel dil contuorn ed ha perdegau incontin e convertiu el alla vera cardientscha. Gia sevischinnan nobels e pietus Romans, che confidan ad el lur fegls, sina quei ch'el educheschi els per il Tutpussent.

* * *

Mo pertgei quella liunga introducziun? Perquei che quei, che s. Benedetg ha statuiu e s. Gregori raquintau, cuntegn gia il coc dellas relaziuns religiosas, culturalas ed economicas denter ina claustra e siu pievel vischin. Sin

quei fundament eis ei buca schi grev pli, de plidar dellas vicendeivlas amicablas relaziuns denter claustra e pievel de Mustér.

Gia igl origin della claustra de Mustér muossa, schilunsch che nus essan orientai, quellas relaziuns. S. Sigisbert, il pelegrin e survient de Diu eregia el «Desiert» sia sempla cella. Siu priedi della suletvera religiun de Jesus Cristus suonda s. Placi, affon della tiara. S. Placi fa sia dotaziun e segirescha l'existenza della fundaziun de s. Sigisbert e daventa sez religiun. Auters religiun entran els fastitgs dils ss. fundatur. Ei vegn urau e luvrau; ei vegn runcau ils uauls e perdegau al pievel. Gia semuossa sco fretg reha cultura: ina per tschels onns e per quella selvadia contrada magnifica casa de Diu sesaulza ed unescha religiun e pievel el survetsch divin, celebraus tenor ils differents temps digl onn ecclesiastic. Il «Desiert» semida en in iert!

Vera cultura nescha mo sil fundament della religiun. La pli sublima ovra culturala ei e resta la casa de Diu. Quei vala dils tempels paganils aschi-bein sco dellasatedralas dils tschentanners cristians. Demai che la cardientscha ei smasada, regia cultura barbarica en nos dis. Cheu creschan sido sco bulius quels tscheps de beton, fabricas, casas de marcanzia, sgrattatschiels (Wolkenkratzer) freids, senza spert, senz'idea e dattan perdetga dil peter-pir materialismus, ch'enconuschan della davosa finamira della veta humana mo il combat per tetg e vivonda, e che regordan, schebi en fuorma pli fina, snueivel als temps, nua ch'ils carstgauns stevan en taunas, vivevan della catscha, sefendevan las cavazzas e parevan, pervia dils combats pils basegns corporals, buca de ver interess per enzatgei pli sublim, che steva sur las caussas temporalas. —

La magnifica casa de Diu d'anno 800, enamiez il Desiert, cun sia architectonica, sculptura e pictura, ei in monument digl idealismus, che vegneva nutrius els cors dils religiun. Igl entrar en claustra drova veramein idealismus. Il religiun banduna tut quei ch'ei car ad el, per appartenen, en ina veta de sacrifici, spirmein a Diu. Tgei capescha il mund d'in tal idealismus? «Puspei in bien talent, ch'ei sezuppaus davos ils mirs claustrals; satraus vivs, piars per la carstgaunadad», resun'ei da tuttas vards; e tut che stat mal. Mo tgei ha Niessegner detg? Il garnetsch sto murir; miera el buc, resta el persuls. Miera el denton, porta el fretg. — Ils fretgs d'ina tala mort al mund s'offnieschan a tuts: claustras benedictinas han convertiu e cultivau l'Engheltiara e la Tiaratudestgia, e tal operar religiun e cultural sesanfla era el Desiert. Cheu seuneschan quels talents, ch'il mund crei de ver piars, e sviluppesch in operar comunabel, ch'il singul vess mai contonschiu. Claustras ein pia buca sperditas, mobein in grond gudogn per mintga tiara, nua ch'ellas stattan. — Tgei manegeis: fuss ei pusseivel, ch'umens de tal idealismus mo patertgassen a sesez ed emblidassen il pievel de lur contuorn? Na; quei ch'els han rimnau en sogn seconversar cun Diu, dattan els abul-dontamein era al pievel. Era lur experientschas economicas vegnan de bien a lur pievel. E perquei astgein nus dir, ch'il pievel de Mustér ha spert sentiu il bien dil qual el ha giu art e part. Ed el ha rispundiu cun atta-

schadadad ed ei separticipaus premurusamein della veta religiosa, che regeva en claustra.

Duas influenzas ha pia il pievel de Mustér sentiu della claustra. Ina ei buca de miserar. Ella selai mo sminar. Igl ei l'oraziun e la veta dils religius en grazia cun Diu. Persuenter sedrezza l'instrucziun al pievel. «Cura che Moises veva plidau cun Diu, era sia fatscha tarlischonta.» Tala tarlischur glischa era il pievel, che gauda l'instrucziun dils umens de Diu, demaniera ch'els san contonscher perfecziun e sontgadad. E quei ei buca pauc ni nuot! S. Tumasch d'Aquin di: pli bia ch'ins studegia els dis de quest mund las causas divinas, pli gronda daventa la visiun de Diu ella perpetnadad. — Quei ei pia buca pusseivel de miserar en cefras statisticas; quei ei perinaga mo enconuschent al Segner. L'otra influenza denton sefa mussar, cun quei che documents historics manifestan.

* * *

Nus essan instrui sufficientamein entras las scrutaziuns dils historichers, co la claustra al Lucmagn ei sesviluppada e muort sia muntada vegnida visitada da princis ed imperaturs perfin. Cheu ha Mustér profitau grondamein dil traffic, che mava sul Lucmagn. Mustér ha sentiu ils benefecis della politica de gronds avats, sco d'in Thüring d'Attinghausen, Gion II de Glion, Pieder de Putnengia e Nicolaus de Murmurera: las convegnientschas culs Confederai al lag dils quater cantuns; las Treis Ligias, ch'han segirau la libertad dils Grischuns. Avats tudestgs e romontschs han giu mo ina finmira: il beinstar de claustra e pievel.

Plaunsiu, el decuors de 400 onns, eis ei semidau bia en claustra ed el pievel. All'entschatta dev'ei religius, che luvravan plitost cugl agen maun. 400 onns pli tard, entuorn 1200, fuv'ei paucs religius; pli «Signurs» paders, che luvravan plitost spiritualmein e vivevan dils tscheins de lur beins. Mo era duront quei temps feudal spluntan pelegrins e paupers buc envan alla porta claustrala, che sesarva a tuts e distribuescha almosnas culla suondonta benedicziun:

Recipiant pro parvis magna
Pro terrenis celesta
Pro temporalibus sempiterna . . .
Ni per romontsch:
De quei pauc che nus savein dar,
Retscheivien bia:
De quei temporal il celestial
De quei terrester il perpeten.

El pievel sededesta il spert de libertad. Igl εμπrem cumin ha liug 1251. 1285 ha il cumin agen sigil. Dapi il 13 avel tschentaner ei Mustér in'atgna vischnaunca. 1472 fan claustra e vitg ina convegnientscha en caussas crimi-

nalas. Era l'elecziun dil mistral vegn revidida; ell'ei buca pli in exclusiv dretg digl avat. 1477 semischeida la vischnauca pli e pli ell'admissiun de novizs en claustra.

La cultura dil temps medieval (ca 1200) fuvava tudestga. Ils documents ein screts per tudestg. Economicamein era e restava il svilup restrenschiu: per la muntogna dev'ei buca gronds beins purils.

Malgrad il patratg della libertad resta il dretg feudal de lezzas uras, q. v. d. il pievel dil territori della claustra stat en dependenza de quella. Certs dis vegnan ils umens per luvrar en claustra. Ils auters dis dell'jamna lavuran els sin lur intschess, per lur agens interess. Ils umens ein pia migiurs dependents; mo quellas migiurias restan en general duront tschentaners en familias e vischnaucas. De quella lavur en claustra savein nus; Quels de Medel vevan de dar onn per onn 12 umens per pinar lenna e 12 umens, per far slondas pil tetg della claustra. Quels de Trun han de pinar lenna il matg e de menar ella il settember. Quels de Sumvitg e Breil pescan il di de s. Frena per la claustra. Secapescha che la claustra deva a quels ses luvrers il cuost duront quels dis. Para quella dependenza buca sgarscheivla? Mintga cass steva il pievel de lezs onns bia meglier che nus cun nossas sgarschentusas taglias e contribuziuns! Nos perdavons de tschels onns vevan nuota de pagar per dertgiras e fuvan buc obligai de far survetsch militar. Quels cuosts mavan a quen della claustra; e perquei circulava da lezzas uras il proverb, che s'accordava accurat culla verdad: Sut la canna crutscha ei bien viver!

* * *

Ha la claustra era buc adina raccoltau engrazieivladad e capientscha cumpleina, ell'ei tuttina restada ina mumma, che ha mai serrau siu maun. E quei ha adina puspei menau tiella concordanza de claustra e pievel. Tgei caschuns — cun quei dein nus gia in'egliada el temps niev — ha la claustra mo dau de gudignar perduns alla Cadi, spezialmein a quels de Mustér! 1322 survegn avat Guglielm de Planezia perduns d'Avignon (Papa Iohannes ils XXII), ch'igl uestg de Cuera conferma ils 15 X 1332: Per gudignar quels perduns sto il pievel visitar la baselgia de s. Martin, leu dar in'almosna, e la sera cul tuchiez dils zenns recitar treis salidades, stond enschanuglias. — Avat Gion Ussenprecht survegn ils 16 de fenadur 1456 da Papa Calixt ils III quei perdun: Tuts fideivels che visetan la baselgia claustrala per las fiastas de s. Placi e s. Mihel e la dumengia Laetare e dattan in'almosna, gudognan in perdun d'in onn. — Il cudisch de canzuns «Geistlicher Blumengarten», 1685, menzionescha davart la canzun de s. Placi: «La fiasta de s. Placi marter e s. Sigisbert confessur ed empren avat, vegn celebrada onn per onn cun gronda solemnitad ed undrada cun in perdun cumplein.» — 1804 supplichescha avat Anselm Huonder Papa Pius ils VII de renovar certs privilegis della baselgia de Nossadunna. 1805 arriva la risposta: In perdun de 100 onns survegnan quels, che visetan la baselgia de Nossadunna e rogan

La fatschada claustrala

Diu per il crescher della cardientscha catolica e pil vicari de Cristus. Tgi che pren penetienza e sepevergia, visitond quella baselgia, e fa oraziun per la baselgia romana e per il papa, survegn ils medems perduns, ch' ils pelegrins della s. Fossa a Jerusalem, de s. Pieder e Paul a Ruma e de s. Giachen de Compostella obtegnan. —

Pil beinstar dell'olma ein buca meins confraternitads vegnidas eregidas: 1658 quella dil Cuolm Carmel. 1705 la confraternitad dil s. Rusari, 1712 la confraternitad de s. Benedetg, per urbir ina buna mort, e finalmein 1808 la confraternitad della Mumma della Misericordia.

Tut variabla sort veva la pleiv de Mustér sut la regenza della claustra de Mustér: ina baselgia de s. Gion Battista ei gia enconuschenta dal temps d' avat Thüiring d' Attinghausen. Tenor ina cunvegnientscha dils 29 de mars 1338 sto quella baselgia dar tscheins alla claustra, bein in'enzenna, ch' ella ei vegnida eregida entras la claustra. La claustra ha per consequenza presentau ils spirituals ed alla caschun della mort dils plevons de Mustér artau lur fatg. — 1491, ils 10 de schaner, corrispunda Papa Innocens ils VIII al gjavisch d' avat Gion IV Schnagg de buca mo astgar numnar ils spirituals per Mustér, mobein era d' incorporar l'entira pleiv, q. v. d. sustener il plevon e la baselgia, denton era retscheiver il recav della pleiv; per motiv vegn fatg valer: per cheutras saver dar buns spirituals. Quei pareva era d'esser de basegns, pertgei che 1475 veva il plevon de Mustér, Petrus Brüg, empermess al calger Fridolin de Breil, de dar daners, sch'el fetschi ord ils peis igl avat. E quei avat fuva tuttina, tenor la cronica de Bundi, «in emperneivel ed amicabel signur».

De grondissima impurtonza eis ei stau, per Mustér e l'entira Cadi, il fervent operar dil grond avat Christian de Castelberg. Tgi sa, sche la reformaziun fuss plaunsiu tuttina buca penetrada ella Cadi? Da lezzas uras regeva ina sgarscheivla munconza de spirituals: Mo 1581 ei s. Carli Borromeo sentupaus cun avat Christian a Mustér. E per consequenza de quella viseta survegn Mustér 1593—1629 sco plevon Giovanni de Sacco, che ha astgau studegiar a Milaun sill' iniziativa de s. Carli Borromeo. Nus cartein, ch' igl altar de s. Carli Borromeo ella parochiala de s. Gions haigi meglier dretg ch' igl altar gotic d' Jvo Strigel, che cuviera uss ual il venerabel maletg, che muossa, co s. Carli Borromeo vegn beneventaus dals dignitaris de Mustér. Speranza ch' il senn de giustia ed engrazieivladad enviers il sogn de Milaun ed enviers il meriteivel avat fa spert la correctura. — 1648—1818 anflein nus paders caputschins, sco plevons de Mustér, igl operar dils quals ella missiun retica, vegn menzionaus e ludaus d' avat Augustin Stöcklin de Mustér, e ch' ein franc vegni a Mustér cun consentiment della claustra. 1818 sorprendan ils paders della claustra la pastoraziun de Mustér. 1818—1845 il meriteivel P. Beat Ludescher; lu 1845—1879 vicendeivlamein P. Baseli Carigiet e P. Placi Tenner.

Pertuccont las relaziuns de scola claustrala e Vitg savein nus: 1285 vegn numnau in Scholaris, ni magister dils Novizs en claustra de Mustér. Quel

veva d'educar glied giuvna che leva entrar en claustra. — Ei para che avat Thüring hagi promoviu la scola claustrala. El ha silmeins fatg vegnir novs magisters: 1332 da Faveras il religios Andreas de Göringen, sco prefect della scola de Mustér; suenter Nicolaus de Fabaria, pli tard magister e rector della scola. Schiglioc savein nus relativamein pauc davart la scola interna ed externa. — Suenter 1700 eis ei stau pli che 60 students claustrals; 1768 eis ei 50 scholars. Scholars della claustra ein stai duront il temps baroc uestgs, sco Duri de Mont e Gion Peter Mirer, e diember spirituals e ministrals. — 1804 ha avat Anselm Huonder aviert danovamein la scola claustrala, ch'era, el medem temps, entochen 1808 l'emprema gada scola cantonala catolica; la secunda gada 1833—42. Quei temps de nova fluriziun veva la claustra gimnasi, teologia e scola reala. 1850 fa il prospect menziun de treis classas realas cun treis uras instrucziun purila per jamna, pia ina bial'entschatta d'ina scola purila. — Cheu vevan ils de Mustér bien ed eran bein survi cun quella cumpletta instrucziun en lur miez.

Bien veva il pievel de Mustér e quels della Cadi religiosamein e culturalmein, duront igl aschinumnau temps baroc, q. v. d. duront ils onns e decennis della reformaziun e restauraziun catolica. Quei fuva in temps ventireivel de fiastas religiosas, de processions, de translaziuns de reliquias, de teaters religios, de canzuns e poesias. Quei temps ha baghegiu las bellezias baselgias claustralas e parochialas de s. Gions e la maiestusa baselgia claustrala de s. Martin.

Da lezzas uras ha la claustra giu buns, gie fetg buns avats, ch'han introduciu ina nova fluriziun de Claustra e Vitg. Suenter che avat Giachen Bundi de Sumvitg (1593—1614) veva scret siu viadi a Jerusalem, compara in avat sco Augustin Stöcklin de Muri, zun meriteivels per la restauraziun spirituala e politica della claustra. Sias lavurs historicas ein scrutaziuns de fundament. Sia instrucziun ei solida. Sia preschientscha de spert ha defendiu ils dretgs della claustra. — D'Adalbert II de Medel (1655—1696), oriunds de Tujetsch, deriva in cudisch de meditaziuns pils religios. — Avat Adalbert III de Funs, Mustér, ha relaschau lavurs historicas en latin, in cudisch d'oraziuns, stampaus en claustra: «Via tier il parvis», e la translaziun dil «Cudisch de suandar Cristus». —

E co lein ludar ils numerus paders, che vivevan dil temps, nua che la Consolaziun», la canzun romontscha religiosa, acquistava ed inflammava ils cors? Il misticher P. Sigisbert Tiron; P. Joscio Germann, poet de dramas religios; P. Maurus Cathrin, cun sias scartiras asceticas ed historicas. P. Fintan Widmer, semplamein numnaus «nies poet». P. Placi Rüttimann cun P. Gregori Jörger, cun lur stampa ambulonta, che ha ediu cul temps 80—100 stampats: cudischs d'oraziun, grammaticas, cudischs de canzuns! P. Carli Decurtins, duront 33 onns beneficiat dils pelegrins de Nossadunna della Glisch, cun si'emprema ediziun della «Consolaziun dell'olma devoziusa.» Quei temps ha creau las canzuns de s. Placi, dil Cuolm Carmel, de Nossadunna della Glisch. Da gliez temps ha il pievel de Mustér sentiu: Cheusi en claustra viva carezia per nus!

Nus savein persequitar aunc 100 onns la fluriziun, che ha regalau bia cultura a Claustra e Vitg. In pader Maurus Venzin, cun sias lavurs historicas-apologeticas. P. Augustin a Porta, historicher. P. Baseli Veith, oriunds de Württemberg, che scriva sia «Grammatica Ramonscha per emprender il lungai Tudeschg (Anleitung Deutsch zu lernen, zu Nutz und Frommen der Oberländerjugend Graubündens). Portaus enzemen dad in bien amitg della giuventetgna. Bregenz 1805». P. Placi a Spescha ei in renomau alpinist. P. Sigisbert Frisch scriva «l'istoria dil veder e niev testament». P. Meinrad Birchler ei in archivar e bibliotecar de num. P. Beat Ludescher, de Feldkirch, publichescha in cudisch de quen 1809, e sias «devoziuns» 1829. P. Baseli Carigiet de Mustér edescha scartiras filologicas: 1858 l'ortografia generala, e 1882 «Retoromanisches Wörterbuch Surselvisch-Deutsch.»

Paders tudestgs e romontschs lavuran unanimamein per ina fin e mira: per claustra e pievel. Ual quels onns leu han puspei demonstreu apparentamein, co ina claustra porta e mantegn cultura. E quels de Mustér han astgau esser cuntents de quei, ch'els han retschiert della claustra. E quei buca mo culturalmein, mobein era economicamein. Gia tschels onns dev'ei de mirar ed emprender enzatgei en claustra: cheu fuv' il bien designader P. Adalgott Dürler; il renomau pictur P. Fridolin Egger, che veva gl'emprem fatg profess sco religius 1682; ch'ei pli tard vegnius ordinaus, 1692, e che ha scaffiu ils maletgs si Nossadunna della Glisch, ch'ei tras il fatal barschament digl unviern 1948 vegni destrui. Dapli veva la claustra Br. Pieder Solèr, capavel artist d'intarsias, dellas qualas aunc oz sesanflan en claustra. Br. Josef Böz fravi-artist, che ha scaffiu il bellezza garter grond ella baselgia de s. Martin. Nus remarchein mo aunc: sut la regenza d'avat Frank de Frankenberg ei, 1752, l'emprema moderna roda-mulin vegnida enta Rumein. Era a Mustér fuvan luvrers d'Appenzell. Beingleiti han Tuatschins empriu quei art, ed han endrizzau dapertut novas rodas-mulin.

Considerond la gronda lavur culturala della claustra de Mustér, dat la pretensiun digl inimitg e persequitader dellas claustras dil 19avel tschentaner, Augustin Keller, ensemen tut da seseza: nua ch'in religius tschenta siu pei, pirescha il pastg. Na, il pievel de Mustér sa ed emblida mai: Ils religius han midau il desiart en in iert.

* * *

Cura ch'ei suspendevan ella Svizzerza bassa, en Frontscha, en Tiaratudestga claustras en tschiec odi, claustras ch'existevan varga melli onns, per part pil motiv dil sclariment, per part per s'enrihir dils beins claustrals, ha la divina Providentscha protegiu miraculusamein la claustra al Lucmagn. Bein ha er'ella survegniu fridas — bunamein mortalas: 1799 daventan Claustra e Vitg in'unfrenda dil fiug rivoluzionari. 1846 suonda in secund barschament en claustra. 1861 compara igl edict de Cuera: la claustra astga admetter al profess religius mo candidads oriunds Grischuns. 1879 era la claustra sin

murir. Mo cheu seregordan Mustér e Cadi de tut bien, che la claustra veva fatg ad els. Prof. Placi Condrau scriva ses artechels preparonts; Dr. Caspar Decurtins tegn ses plaids fulminonts: e plaunsiu semanifesta sut la ferma regenza de Mons. Avat Benedetg Prevost nova veta en claustra: surtut dapi 1880.

Apparentamein ha la scola claustrala fatg in grond svilup enteifer ils davos 70 onns (1880—1950). Biars han purschiu lur maun en siu survetsch; in denton ha promoviu ella specialmein: Mons. avat Beda. La scola claustrala ei dividida en in gimnasi ed ina scola reala. Pertgei ina scola reala? Sco il num indichescha dat ella onz istruzium economica. Ils scolars della reala ein damaun purs e mistergners e technichers. Quell' istruzium ha denton in bien fundament religios. Senza quella sfundrass nies pievel el materialissem. — Il gimnasi duei scolar nos giuvens per las clamadas academicas, che daventan in di spirituals, miedis, advocats, professers, politicchers e militars. Circa la mesadad dils students elegevan la clamada sacerdotala. Quei ei era semussau de gronda benedicziun per Mustér: strusch in auter vitg della Surselva ha tarmess tons spirituals e missionaris ella vegna dil Segner. 1936 survegn nossa scola la maturitad cantonala, paucs onns sissu la federala. 1945 ei la scola reala vegnida ingrondida per la tierza classa. Possi quei esser d'avantatg per Mustér. Igl ei secapescha, sco en tut operar human, buca tut perfetg enina. Mo nus essan perschudi: ina claustra sauna damogna era il razionalismus hodiern, che va pil mund entuorn e caschuna horribla devastaziun. Buca mo talent e prestaziun astgan pesar, mobein era cor e character. Mo la harmonia denter talent e character ei tolerabla. Era la religiun sto restar solid fundament. Scienza senza religiun mo destruescha. Perquei ha la scola claustrala per ideal: dar religiun, intermediar scienza, cultivar il cor. Pér lu havein nus ina buna scola.

La renaschientscha de 1880 ha destadau buna lavur culturala. In dils emprems fuva cheu nies nunemblideivel P. Maurus Carnot. Sias poesias e novellas han cultivau il cor dil pievel romontsch. Ils artechels ch'el ha scret 30 onns el Pelegrin, han educau ils Romontschs. P. Maurus fuva en sesez migeivels tochen ella profunditad de siu cor; ses artechels savevan denton era dar fiug. Finalmein ha la gronda radunonza a Glion giu success: Il Sigisbert en «Rezia» ha terrau il «Robinson Crusöe.» Ei quei buca stau ina buna contribuziun en favur della scola confessionala, encunter la scola liberala, neutrala?

La claustra ha fatg l'istoria de Vitg, la sort della claustra ei la sort de Mustér. Cun tutta carezia rimnava P. Adalgott Schuhmacher document per document en archivs svizzers ed italians, concernent Mustér. Il fretg de tala premurada lavur ei igl «Album Desertinense» (1914). Denteren studegiava era P. Baseli Berther l'istoria locala ed ha publicau diember interessants studis; era la biala e lunschentuorn enconuschenta «biblioteca romontscha» ei si'ovra!

P. Jso Müller saveva, sin quei fundament, e per si'atgna gronda iniziativa, edir 1942 l'emprema part dell' «istoria della claustra de Mustér». Il secund

tom, che vegn a vegnir aunc bia pli interessants ch'igl'emprem, ei en pre-
paraziun. — Nus dein schiglioc la palma al poet e buc al historicher. Per-
tgei che poetisar ei crear, ferton che historia ei mo rimnar. Nus astgein
denton buca sprezzar l'historia; ella dedesta carezia per la patria, della
quala ella muossa in vargau glorius. Ei il historicher il medem, temps era
filosof, rimna e publichescha el buca mo documents; anzi, muossa el en
survista sublima ils connex e las lingias grondas, lu eis el buca de stimar
e ludar avunda. Il cudisch de P. Jso ha quellas qualitäts.

P. Notker Curti, che ruaussa gia in onn en fossa, ha cul temps rimnau ina
considerabla collecziun culturala-historica, siu museum. Siu operar ei publi-
caus en varga 50 lavurs, en dus cudischs specialmein, che han fatg enco-
nuschent Mustér e Cadi ell'entira Svizzer. Mo per tgei finamira ha P. Notker
dedicau tontas uras a sia collecziun? Per mussar al pievel ed als scolars,
tgei che mereti il num cultura, e tgei che seigi mo splenghiem.

P. Odilo Zurkinden, sez poet, enconuscents entras sias translaziuns della
«Consolaziun», ha surdau plein pietad a nus il maletg de P. Maurus Carnot
en fuorma de plascheivla biografia. — La periodica *Disentis* muossa, ch'ei
detti aunc plirs talents, che savessen cultivar la buna ierta. — Mintga cass:
ventireivla scola, che posseda tals magisters, che doceschan quei ch'els han
acquistau en liunga, buna lavur, plein carezia per claustra e pievel. Quei
manifesta denton era, co aunc oz la cultura d'ina claustra viva e miera buca
cun in representant, mobein ch'ei seigi adina testas e mauns, che vivan per
la missiun culturala.

Religiusamein fa la claustra era en nos dis considerablas prestaziuns: ella
tarmetta paders en confessional, ella pastoraziun, sin missiuns. «Mo pertgei
ha la claustra de Mustér buca surpriu la pastoraziun de Vitg e vischnaunca?»
Jasters damondan aschia, patertgond vid Engelberg e Nossadunnaun, nua
ch'in pader della claustra ei plevon dil vitg. Mo Mustér ha atgnas relaziuns.
Igl ei stau in temps memia bia combats per communabels interess temporals
e terresters, ch'han regularmein fatg pitir donn il salit dellas olmas. Per quei
havevan buns paders, denter quels era P. Maurus Carnot, il principi, che la
claustra mo gidi, denton buca surprindi la pastoraziun de Mustér. Quei
principi ei secomprovaus. Mo pli il «Tierz uorden de s. Franzestg d'Assisi»
vegn aunc oz dirigius da siu fundatur, il venerabel P. Ursicin Simeon, che
ha sco tut sa gronds merets pil romontsch. — Ei fuss aunc de giavischar
che la claustra savess edir classics religius. La litteratura romontscha ha bein
bia cudischs de devoziun; mo ei maunca ina legenda moderna, ei maunca
scartiras ed autobiografias de sogns. Il pievel romontsch ha ner basegns d'ina
profundaziun religiusa, schiglioc va — pervia dil spert modern antireligius
ell'attacca de gasettas ed illustradas e radio — era la cultura a piarder. E
quei fuss veramein trest, sche tala cultura vess mo aunc in'existenza museala,
paradass mo aunc a caschun de certas fiastas, mo fuss gia morta els cors.

Gronda prudientscha ed atenziun pretendan las relaziuns economicas denter
claustra e pievel de Mustér. Il pader stalter ha cheu, sco gerau, buc in

lev pensum. — La situaziun economica della claustra ei semidada el decuors de 400 onns da rudien. Alla fin dil temps medieval possedeua la claustra in territori della grondezia de $\frac{2}{3}$ dil cantun Uri. Oz ha beinenqual pur della bassa pli bia possess che la claustra. Repartius sils 63 religius de 1949 se presenta quei possess fetg modests, e per paders e bruoders dat ei nuot auter che luvrar!

Mo ha la claustra oz era buc in lev combat per si' existenza materiala, ella emblida tonaton buc ils postulats socials. Mustér ha adina pievel senza agen sulom. Perquei metta la claustra onn per onn èr en disposiziun, che talas famiglias senza prau haigien era fretgs della tiara, encunter modesta bonificaziun. — La pasculaziun cumina ei in factur per ulivar la differenza denter reh e pauper. Perquei vegn ella tolerada e rencunaschida dalla claustra, sc'in vegl dretg. La claustra ha ses migiurs. Per general stattan quels duront generaziuns sil medem sulom, buca per lur donn. Ins ha dau de crer: Mustér vessi pli bia existenzas libras, fussi la claustra buc. Denton ei buca tut aur quei che tarlischa: enstagl della claustra, sco l'experientscha muossa en auters loghens, dess ei enzaconts magnats — ed il pievel fuss bia pli dependents. — Ensumma: tgei fuss Mustér, fuss la claustra buc? Ils jasters che seferman a Mustér, seferman pervia della claustra. Ils 150 students claustrals dattan la finfinala era fadigia a mistergners ed a gliued de fatschenta.

La claustra ei fetg interessada dil svilup economic dil Vitg. In pievel beinstont, ei in pievel cuntent. La claustra favorisescha perquei ils rinforzs ded alzar la situaziun economica de Mustér. Ual perquei denton eis ella reservada visavi al regl de baghegiar. Ella metta oz onz mesiradamein sulom de baghegiar en disposiziun. Pertgei? Perquei ch'ei vegn baghegiu duront e suenter l'uiara per ina certa coniunctura. Tut ei car. Vi in temps, sebbassan ils prezis ed il recav, e quei porta la sclavinada a biars; els gnanc damognan ora ils tscheins pli, havend baghegiu memi car «ils buns onns». Ina tala situaziun less la claustra impedir a Mustér. — Ultra de quei sa la claustra: Mustér va per vitg muntagnard; ed il sulom els cuolms ei scarts, e perquei sto ei vegnir baghegiu prudentamein. Ei fuss bein bi, sche mintgin vess sia casetta cun in iert. Mo nua svanessen lu nos èrs? De tgei lessen nus viver? Forsa ch'ei seschass ponderar de baghegiar da cuminonza (Baugenossenschaft): bunas, suleglivas casas de rendita cun alzas serradas. Lu vivessen pliras famiglias en ina casa e vesessen tuttina buc ella cazzetta in'a l'auter e la pasch fuss salvada. Aschia fuss ei gidau las famiglias cun bia affons, ed il buordi finanziair fuss repartius sin plirs. Per teorias modernas, che vegnan colportadas oz, sco per ex.: il daner duei ruclar, ha la claustra nuot danvons. Vegn ei buca pli spargnau, vegn la fadigia sfarlatada peccaminusamein, va in pievel moralmein ed economicamein alla malura. Luxus en ina tiara muntagnarda ei ensumma ina contradicziun. Perquei sto la claustra encunterfar ad arroganza, ed ei senz'auter per sempladad e modestiudad. En quels graus mira la claustra ni sin po-

pularitat, ni sin opportunitad, mobein proceda tenor consciencia e di la verdad.

La claustra fa bia, sustenend ils paupers. Ins renfatschi buc ad ella: cun quellas almosnas ei la claustra in'attracziun per glied paupra. La casa de s. Placi ha adina giu in maun aviert pils paupers e vegn a continuar quella tradiziun cristiana. Il maun aviert per spender l'almosna porta benedicziun. «Els paupers retscheveis vus Cristus», di s. Benedetg. Cristus duei vegnir vestgius e spisgentaus; mo quei ei patertgar e sentir cristian.

Della claustra sa Mustér era profitar economicamein, sch'ils de leu miran, emprendan ed imiteschan quei che vegn fatg en claustra. Aunc oz dat ei paders e bruoders, ch'eiin spezialists en lur clamada ed han priu bia esperienza neusi dalla bassa en claustra. Oravon tut ella cultivaziun de praus ed èrs; secapescha era quei che pertegn la tratga de biestga. (Ins mo patratgi alla nuorsa tudestga, ch'ei vegnida importada avon 15 onns — e quei cun fetg bien success!) Era la cultivaziun d'orts e curtins de pumma ei en versai mauns. Beinenqualin ha ris gl'emprem e scurlau il tgau, vesend enzatgei niev, che la claustra fageva. Constatond denton il success, han ins sez empruau ed ha buca giu de s'endriclar.

La claustra muossa bia interess pigl uaul grischun. «Mo ridischen», di in a mi tut grittentaus: «S. Sigisbert ha runcau igl uaul, e vus paders planteis puspei uaul!» La claustra cultivescha igl uaul, perquei ch'el retilla ils suffels crius, mitighescha entras quei buca pauc il clima, e rimna e tegn en salv l'aua. Per terren en moviment vegn mo uaul pli en damonda. E spundas schetgas e carpusas, che nutreschan strusch in pèr cauras, rendan puspei ed embelleschan la contrada, sch'ellas daventan uaul. La finala, nua fuss Mustér, sch'il Vitg vegness buca protegius de lavinas e darguns entras in spess e saun uaul?

* * *

Cuntut, Mustér astga esser cuntents, ch'el ha sia claustra. Entras ella ei la Cadi in center religius e cultural, buc ina vallada allontanada, pauc populada e negligida. Fuss la claustra buca pli, con trest fuss ei per Mustér, sch'ils zenns resunassen buca pli prest suenter las 4 della damaun — ed il pievel stuess dir: «Ils paders levan buca pli ed uran per nus.» Jeu crei, che quels de Mustér, ch'eiin i vi ella perpetnadad, sappien dir: nus essan ventireivels, che nus havein schau viver la claustra. Cun quei che nus havein gidau a segirar l'existenza de nossa claustra, vein nus giu art e part d'immensa benedicziun celestiala.

Anno 1637 ei la muria gronda danovamain penetrada ellas valladas grischunas. Ella Val Tujetsch ha ella raffau naven en cuort temps 70 persunas. La pesta penetrescha entochen o Segnes. Cheu ordeina avat Augustin Stöcklin differentas gadas processions. La claustra sezza fa il vut, de recitar per temps perpeten mintga sera suenter complet la litania de Nossadunna; ed ella observa quei fideivlamein aunc oz! La pesta ei lezza gada sefermada avon

Mustér. — Smanatschan schitgiras e calistrias de secchentar praus ed èrs, van aunc oz claustra e pievel en proccessiun communabla culla reliquia de s. Placi ô s. Placi, ed ins seregorda buca, che tala supplica seigi buca vegnida exaudida.

Tgei splendor muossan las fiastas de s. Placi e della Mumma della Misericordia! A caschun de quellas semanifesta l'unitad de claustra e pievel sil pli bi e cordial. Mo cheu semanifesta era la veta della baselgia catolica, che fa encurir il reginavel de Diu e sia giustia, e survegn dal Segner tut suren. Jeu crei che nuot esprimi meglier quellas amicablas relaziuns de claustra e pievel de Mustér, ch'il salid dils affons als paders, che passan beinduras tras il vitg: «Ludaus sei Jesus Kristus.» E quels miran paternamein sil giuven Mustér, retscheivan il manut en lur maun benediu e conferman tras la risposta: «Semper seigi ludaus.»

Aschia dueigi esser ed aschia restar.

La fin dil trer schibas a Mustér

(Da Guglielm Gadola)

Oz ei quei usit antic, davart il qual ins ha gia scret debia, mo pli en arma a Danis-Tavanasa ed a Vaz sut. Entochen 1840 vegnev'el era aunc praticaus en Tujetsch, sco nus havein gia mussau si en in Glogn de pli baul. Per schabetg havein nus er'anflau, con ditg quei usit paganil ha cuzzau a Mustér. Tier nus vegneva «quei usit de mats e mattauns» praticaus en plirs loghens: ils de Segnes bettevan schibas vin Crestas, spel vitg, ed ils de Vitg dalla Fuortga giu. Mo da gliez temps existevan ni las casas de Sontget ni la plontaziun Pastg de Bos. — Quella ei vegnida fatga pér anno 1903 e formescha oz in bi uaul giuven sur la pli veglia «fracziun» hodierna de Vitg. — Tenor il protocol della vischnaunca de Mustér, de Mardis-Tschuncheismas 1823, eis ei vegniu fatg fin a quella biala izonza per ina e peradina. Quei scamond secloma:

«... 3°. Vesend che la moda de better schibas, ei bunamein per tut dischmess(a), vesend ch'ella ei buna tier nuot, mo de gron don vid tschetgias, dispettas, Busch... e Barschamens, sche duessi quei era vegnir dacaudaven scomendau scharfamein, quei tut deigi cuzar tochen che la vischnaunca urdeina auter...»

* * *